

10. Шитюк, М. Хорове мистецтво Миколаївщини кінець XVIII – початок XX ст. / М. Шитюк, О. Петренко, Н. Крижанівська. – Миколаїв : Вид-во П. П. Шамрай, 2010. – 156 с.
11. Утренний курьер. — 1907. — 25 сент. — С. 3.
12. ДАМО, ф. 206, оп. 1, спр. 6.
13. ДАМО, ф. 206, оп.1, спр. 38.
14. ДАМО, ф. 206, оп.1, спр. 7.
15. ДАМО, ф. 206, оп.1, спр. 7.
16. ДАМО, ф. 206, оп.1, спр. 10.
17. ДАМО, ф. 206, оп.2, спр. 1.
18. ДАМО, ф. 206, оп.2, спр. 1.
19. ДАМО, ф. 206, оп.2, спр. 1.
20. ДАМО, ф. 206, оп.2, спр. 1.
21. ДАМО, ф. 206, оп.2, спр. 3.
22. ДАМО, ф. 206, оп.2, спр. 3.
23. ДАМО, ф. 229, оп.3, спр. 32.

Мицик С.В. Роль «Просвіты» в формуванні праздничної культури Николаєвщини кінця XIX – початку XX століття

В статті автор розкриває історію праздничної культури Николаєвщини кінця XIX – початку XX в. і акцентує увагу на діяльності николаєвської організації «Просвіта», яка, вирішуючи національно-громадянську проблему николаєвського населення, зробила свій внесок у розвиток праздничної культури як Николаєвщини, так і всієї Южної України. Автор наводить приклади культурно-просвітительських і розважальних заходів, які стали рушійною силою в громадській діяльності просвітян.

Ключові слова: *общество, національно-демократическое движение, праздник, вечер отдыха, вечер танцев, литературные и музыкальные вечера, представление, спектакль, театрализованное представление-концерт, концерт, народное гуляние.*

Mitsik S.V. The role of "Prosvita" in the forming of festive culture of Nikolayev region at the end of 19 the beginning of 20 century

In this article the author tells about festive culture in Nikolayev region at the end of XIX – beginning of XX century and puts attention on the activities of Nikolayev organization "Prosvita", which influenced on the development of the festive culture in Nikolayev region and in the South of Ukraine. The Author analyzes and gives examples of cultural and educational events which became the main force in the development of cultural life of Nikolayev region.

Keywords: *Community, holiday, outdoor evening party, the evening party with dancing, literary and musical evenings, stage, the staged concert, the play, the folk walking.*

УДК: 94(477)''1861/1917'':336/71

I. О. Шандра

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

У статті розглядається розвиток банківської справи на території українських губерній в умовах розвитку капіталістичної економіки в другій половині XIX – на початку XX ст., характеризується діяльність представницьких організацій банкірів.

Ключові слова: *банк, Державний банк, акціонерний банк, товариство взаємного кредиту, З'їзди представників акціонерних комерційних банків.*

Банки є центром капіталістичної економіки, її спрямовуючою, координуючою та регулюючою силою, під впливом якої грошові потоки з пасивних стають активними. Сутність банківських операцій полягає в посередництві між усіма учасниками економічного процесу, товарного та грошового обігу. За влучним висловом професора Фрейбургського університету, доктора Г. фон Шульц-Гавернітца «банк користується кредитом, щоб надавати його іншим... тому центр банківської справи – «чужі гроші»» [1, с.17]. Від правильного спрямування фінансових потоків залежить рівень економічного зростання та добробуту народу сьогодні, а тому варто звернутися до витоків банківської справи, її розвитку на території українських губерній у пореформений період.

Проблеми соціально-економічного розвитку періоду становлення капіталістичних відносин привертють належну увагу як російських, так і українських дослідників. У їх монографіях серед комплексу інших факторів подається фрагментарна характеристика і банківської справи [2; 3; 4]. Цінним джерелом аналізу фінансових установ пореформеного часу стала збірка статей, об'єднаних у «Банкову енциклопедію» (1914 р.). Формування вітчизняних кредитних установ дістали висвітлення на сторінках періодичних видань кінця XIX – початку XX ст. («Отечественные записки», «Донские областные ведомости», «Промышленность и торговля», «Южно-русский горный листок», «Южный край», «Горный журнал»). Пропозиції підприємців

щодо вдосконалення фінансової системи простежено на основі аналізу звітної документації найвпливовішої представницької організації Південного економічного району – З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії [5; 2]. Спираючись на різні види джерел та наукових досліджень імперських, радянських та пострадянських часів стає можливим комплексний розгляд проблеми функціонування банківської системи на українських землях, формування представницьких організацій підприємців-банк'єрів.

З найдавніших часів банки – це установи для збереження внесків, отримання позичок, розміну грошей, вони є посередниками в здійсненні розрахунків. Науковці дослідили, що структури банківського типу існували вже у стародавніх фінікійців, карфагенян та єгиптян. Історія стародавнього Вавилону зберегла для нас навіть назву найстарішого в світі банкірського дому – Ігібі, який діяв у VI ст. до н. е. Ця первинна банківська структура здійснювала досить різноманітні операції: прийом грошових внесків, утримання складських приміщень для зберігання товарів, надання кредитів під заставу врожаю; прабатьки фінансового світу виступали поручителями та радниками у справах, вкладали гроші в нові проекти [6, с.23–24]. Лінгвістично банківська справа походить з Генуї. У XII ст. міняльники здійснювали свій промисел на базарній площі за спеціальними столиками – банками (італ. banca), а їх самих називали банкірами (італ. banchieri). Це вже були банкіри в повному розумінні цього слова: окрім розмінювання та грошової експертизи, вони займались прийомом вкладів на депозити, видачею позик та іншими касовими операціями [6, с.29].

Протягом наступних століть у країнах Західної Європи банківська справа активно розвивалася та вдосконалювалася. У Російській імперії банківські установи казенного типу зароджуються тільки у XVIII ст., але вони не мали вирішального впливу на народне господарство країни [7, с.270]. Дореформена Росія була позбавлена тих сприятливих умов, у яких могла б розвинути фінансова сфера. Необхідним був відповідний рівень торгових відносин, накопичення капіталів, встановлення ділових зв'язків між державами та окремими регіонами в межах країни; необхідним було формування прошарку підприємців-торговців та підприємців-банк'єрів; і, найголовніше, необхідною була атмосфера гарантії громадянських прав, стабільності та прогнозованості економічного клімату в державі.

Усе змінилося з проведенням «великих реформ» та стрімким розвитком капіталістичних відносин. Центральне місце банківської системи Російської імперії в другій половині XIX ст. займали Державний банк та акціонерні комерційні банки. В умовах нової капіталістичної Росії в 1860 р. було засновано Державний банк як символ фінансової єдності країни. У його статуті зазначалося, що він має «пожвавити торгівлю та спростити грошову кредитну систему» [8, с.287]. На 1914 р. Державний банк мав десять відділень, з них три – в найбільших торгово-промислових центрах українських губерній (Київ, Одеса, Харків) [9, с.334]. Він проводив політику, яка, за порівнянням сучасників, нагадувала «бочку, яка має два крани – через один вода вливається, через інший виливається» [10, с.142]. Ці подвійні стандарти проявлялись наступним чином: з одного боку, уряд спрямовував кошти Державного банку на підтримку промислових проектів, а з іншого – він за посередництвом тієї ж установи штучно вилучав утворені капітали та направляв їх на підтримку дворянства.

Поряд із цією центральною фінансовою структурою виникають та активно розвиваються акціонерні комерційні банки спочатку в столиці, а потім і в інших містах. Протягом пореформеного часу фінансова сфера явно отримала можливість «вийти з ролі немовляти, вигодуваного урядом... скинути міністерські пелюшки та почати ходити без шлейок» [11, с.13]. На початку Першої світової війни ресурси комерційних банків у півтора рази перевищували ресурси Державного банку, товариств взаємного кредиту та міських громадських банків разом узятих [12, с.156]. На 1914 р. в Росії діяло близько 50 банків. На цьому строкатому фоні виділялася «велика п'ятірка» петербурзьких банків (Російсько-Азійський, Петербурзький міжнародний, Азовсько-Донський, Торгово-промисловий, Російський банк для зовнішньої торгівлі), які контролювали майже половину всіх фінансових ресурсів країни та мали розгалужену мережу своїх філій на українських землях [2, с.191]. Особливо активно відкриваються банківські відділення на початку XX ст., коли їх кількість сягає 778 [13, с.42]. «Експансія петербурзьких банків у провінцію, вростання їх у гущу провінційного торгово-промислового обігу» забезпечували постійні та надійні фінансові надходження [14, с.240]. Крім цього, діяли місцеві банки: 1868 р. був заснований Київський приватний комерційний та Харківський торговий банки, 1870 р. – Одеський комерційний банк, 1871 р. – Київський промисловий та Харківський земельний банки, 1872 р. – Катеринославський комерційний банки із філією в Полтаві, Миколаївський комерційний та Кременчуцький комерційний банки, 1879 р. – Одеський обліковий банк, 1888 р. – Одеський торгово-промисловий банк [15, с.94]. Внески в акціонерні комерційні банки в цілому по імперії постійно й швидко зростали: з 574,9 млн. руб у 1900 р. до 813,0 млн. руб. у 1908 р., що свідчило про внутрішнє накопичення капіталів [4, с.150]. На кінець XIX ст. на Україні діяло до 60 кредитних товариств та громадських банків [15, с.94].

Українські землі стали ареною формування нових типів банківських установ у Російській імперії. Так, Харківський торговий банк був першим у країні акціонерним банком, створеним за приватною ініціативою; Харківський земельний банк – першою іпотечною установою такого типу. Одним із засновників вищезазначених установ був відомий фінансист та промисловець О. К. Алчевський, якого визнавали лідером всіх підприємців Південного економічного району. Олексій Кирилович був фактичним розпорядником обох банків: Земельний банк спрямовував велетенські суми до Торгового, а звіти вони йшли на підтримку власних підприємств Алчевського [16, с.113].

На початку XX ст. спостерігається тенденція до об'єднання фінансового та промислового капіталів: центральні столичні банки через свої відділення в Києві, Харкові, Феодосії фактично контролювали всі найбільші вугільні підприємства Донбасу, експортні товариства, металургійні та цукрові заводи. Наприклад, Петербурзьким міжнародним банком фінансувалися найрізноманітніші підприємства, розташовані на українських землях: Нікополь-Маріупольське гірниче та металургійне товариство, Російсько-Бельгійське металу-

ргійне товариство, Товариство Дебальцевського механічного заводу, Російське товариство машинобудівних заводів Гартмана [17, с.108]. Економічний та політичний вплив банківської еліти з часом тільки посилювався, набуваючи різних форм.

Активно формувалася верства підприємців-банкірів, або осіб, що отримували прибуток фінансовими операціями. Торгово-кредитними операціями в кінці XIX ст. займалося 13 % підприємців українського походження, 16 % – російського, 1 % – польського та 63 % – єврейського, що мешкали на українських землях [3, с.197]. Фінансово-промислові кола різних регіонів імперії на початку XX ст. стають тісно пов'язаними. Члени правління всеросійських банків поєднують свою професійну діяльність із участю в промислових проектах на українських землях. Наприклад, директор товариства «Бахмутська сіль» А. З. Іванов був віце-директором Санкт-Петербурзького управління Російсько-Азійського банку, директор товариства пивомедоваріння в Бахмуті М. А. Кардонський – директором відділення Санкт-Петербурзького міжнародного комерційного банку в Юзівці, член правління Товариства Південно-Російської кам'яновугільної промисловості М. С. Маврокордато – директором відділення Російсько-Азійського банку в Ростові-на-Дону, член правління Товариства машинобудівних заводів Гартмана Ф. А. Пфейфер – членом правління Санкт-Петербурзького міжнародного банку [15, с.139–141].

Необхідною умовою розширення обсягів і потужностей виробництва підприємці українських губерній вважали кредитування [18, арк.14]. Кредити Державного банку надавалися переважно Московському та Північному економічним районам (їх частка складала 62,5 % загального обігу) [19, с.73]. Через інертність та недовіру старим фінансовим установам заохотити російських підприємців спрямувати свої капітали в гірничу промисловість можна було тільки за участі солідного посередника, яким міг стати банк. Згідно зі статутами кредитних установ, нерухомість бралася під заставу лише за оцінкою поверхні землі та нерухомості. Але кредит у таких розмірах був вкрай недостатнім для підприємців. У своїх клопотаннях гірничопромисловці, наприклад, наполягали на законодавчих змінах щодо надання банками позик під заставу гірничозаводського майна з урахуванням багатства надр [20, с.14; 21, с.2].

Питання щодо спеціальних установ кредитування важкої промисловості виникло вже на першому з'їзді гірничопромисловців Півдня Росії (1874 р.) – тоді було ухвалено звернення до уряду про відкриття в м. Таганрозі гірничопромислового банку на принципах товариства взаємного кредиту для надання короткострокових позик під заставу копалень [22, с.10]. На це клопотання представницької організації уряд не дав позитивного рішення, бо ще з 1872 р. влада починає обмежувати виникнення нових банківських структур з метою запобігання «надмірної між банками конкуренції» [23, с.86].

Поряд з акціонерними банками існувала розгалужена мережа товариств взаємного кредиту, яких на 1913 р. нараховувалось понад 1100 по всій імперії [2, с.192]. Вони приймали вклади на строковий, безстроковий та поточний рахунки, видавали позички своїм членам, виконували різні комісії за дорученнями членів, вели облік векселів своїх членів [24, с.364]. Для всіх товариств взаємного кредиту діяли однакові норми: по-перше, заборонялося одночасне членство в кількох товариствах; по-друге, мінімальна та максимальна сума внесків обмежувалась 50-кратним розміром; по-третє, мінімальна та максимальна сума кредиту обмежувалась 50-кратним його зростанням [25, с.61].

З'їздами гірничопромисловців Півдня Росії було засновано товариство взаємного кредиту, яке й розпочало свою роботу в 1881 р. Активну участь у створенні спеціалізованого гірничопромислового кредитного товариства брав засновник першого в Росії Земельного банку О. К. Алчевський [26, с.8]. Досвід роботи таких товариств уже був – перше подібне товариство виникло 1864 р. в Санкт-Петербурзі [27, с.475]. Створене аналогічно до нього товариство взаємного кредиту гірничопромисловців Півдня Росії почало функціонувати у складі 44 членів із капіталом у 25 тис. руб. [28, с.134]. Регіон його діяльності було визначено в межах Області Війська Донського, Катеринославської, Харківської, Херсонської та Таврійської губерній. Воно створювалося з метою надати членам товариства «можливість вигідно розмішувати їхні заощадження й отримувати в позичку необхідні для торгових та промислових оборотів капітали» [29, с.100]. При вкрай незначному обіговому капіталі (близько 30 тис. руб., тоді як баланс московського купецького товариства становив 61 млн. руб. [27, с.476]), товариство тривалий час не виплачувало дивідендів. Гірничопромисловці нарікали на обмеженість та безініціативність товариства. Тому на VII з'їзді (1882 р.) вони клопотали про розширення кола осіб, які б мали право вступати до кредитного товариства, та про відкриття його філій у Бахмуті та Юзівці [5, с.16]. Але, незважаючи на багаторазові звернення гірничопромисловців, Міністерство фінансів не дало дозволу на видачу позик під заставу рудників, а гарантії товариства забезпечувалися лише особистою благонадійністю його членів [5, с.14]. Значні капітали, спрямовані в промислову сферу під впливом величезних військових витрат під час Першої світової війни, підвищили загальну суму внесків та поточних рахунків кредитних установ у цілому по країні, а в Південноросійському товаристві таке підвищення становило 165 %. Це товариство взяло участь і в розміщенні державних позик. За 1916 р. кількість його членів збільшилася з 682 до 718 осіб, дивіденди становили 7 % [30, с.6].

За допомогою товариств взаємного кредиту в господарський обіг було задіяно півмільярдний капітал, підприємці середньої ланки отримали можливість розвивати свою справу [27, с.478]. Товариства взаємного кредиту нівелювали деякі вади банківської системи та якнайкраще відповідали місцевим підприємницьким інтересам.

Тісна взаємодія установ усієї фінансової системи країни, об'єктивна необхідність узгодження їхніх заходів призвели до виникнення громадських організацій банкірів, які стали одними з перших у системі представництва підприємницьких інтересів. З'їзд представників акціонерних комерційних банків вперше був скликаний у 1873 р. під головуванням управителя Державного банку Є. І. Ламанського. Членами цієї організації були всі акціонерні комерційні банки Російської імперії (крім Російсько-Китайського банку, Обліково-

Позичкового банку Персії, банків для Кореї та Монголії). Постійний виконавчий орган цього об'єднання – Комітет З'їздів – знаходився в Санкт-Петербурзі. Його робота була спрямована не стільки на зовнішні зв'язки, скільки на внутрішній обмін банківською статистикою між фінансовими установами, затвердження єдиної кредитної політики. Зведені баланси за даними на перше число кожного місяця складалися й публікувалися Комітетом З'їздів на підставі банківських звітів. Другий з'їзд банкірів було зібрано тільки 1903 р. в умовах економічної кризи початку 1900-х рр.

Перша світова війна викликала похвалення діяльності фінансистів. Банківські структури перетворюються на всесильних монополістів грошового ринку. Підконтрольність промисловості банкам прискорила процес концентрації виробництва. У 1916 р. в Петрограді відбувся третій з'їзд представників акціонерних комерційних банків, на якому було прийнято нові статутні документи та обрано Раду З'їздів у складі представників від 24 найбільших банків Російської імперії [31, с.108]. Як пояснювали фінансисти, назріла необхідність перетворення Комітету З'їздів з установи статистичної на центральний орган банківського представництва, який би координував політику банків та налагоджував безпосередній зв'язок між банками та владою [32, с.229]. Головою Ради з'їздів було обрано керівника правління Міжнародного банку, металозаводчика О. І. Вишнеградського.

Під час подій лютневої революції 1917 р. З'їзди комерційних банків і фінансово, і організаційно сприяли буржуазним перетворенням уряду. Протягом 1917 р. їх представники брали участь у діяльності 99 постійних та 104 тимчасових державних і громадських організацій [33, с.268]. Як повідомляли представники підприємницьких союзів, «у швидко мінливих умовах промислової організації в Петрограді мають з повним знанням усієї реальної ситуації встановлювати свої погляди» [34, арк.8]. З'їзди акціонерних банків поряд з іншими найвпливовішими представницькими організаціями буржуазії були членами особливого Комітету із захисту промисловості в Петрограді, Державної наради в період корніловщини, на засіданнях яких вимагали спокою та ладу в країні [33, с.282, 310]. Комітет банків та його відділення по всій імперії, долучаючись до думки промисловців, у один голос заявляли: «Вважаємо своїм священним обов'язком заявити найенергійніший протест проти нечуваних звірств, здійснюваних узурпаторами законної влади в Росії, які називають себе владою російської робітничо-селянської республіки... У всьому цьому вбачається систематичне винищення російської інтелігенції...» [35, арк.38]. За сорок років своєї діяльності (1873 – 1917 рр.) з'їзди, на перший погляд, мало чим проявили себе на арені соціально-економічних перетворень. Проте їх структура нагадувала тіньовий фінансовий центр, що активізувався в моменти кризових явищ у державі.

Крім цього представницького об'єднання фінансистів діяли З'їзди представників установ російського земельного кредиту та З'їзди представників акціонерних страхових товариств [36, с.114]. Українські банкіри були впливовою делегацією на З'їздах провінційних комерційних банків – південно-західний край в них представляли Г. Е. Афанасьєв (Київ) та Я. А. Бродський (Одеса) [37, с.39]. Банкіри також брали участь у роботі всеросійських центральних підприємницьких установ – З'їздів представників промисловості та торгівлі й З'їздів представників біржової торгівлі та сільського господарства.

Банківська сфера була далекою від публічності, своєї діяльності банкіри не афішували, деякі цінні джерела з історії банківської справи були втрачені назавжди. Відповідно до відомого прислів'я – «гроші люблять тишу та спокій» – діяли і самі підприємці-банкіри. У пресі імперських часів якщо і виходили статті критичного характеру, то вони нагадували скоріше метод з'ясування відносин між конкурентами, ніж аналітичні огляди. У більшості видань початку ХХ ст. зустрічається позитивна оцінка діяльності банків. Як писав у 1912 р. щотижневик «Банки и биржа», «роль банків величезна та прогресивна» [38, с.139]. Розвиток капіталістичного виробництва в пореформені часи потребував постійного залучення капіталів та надання кредитів. Протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. була сформована розгалужена мережа фінансових установ, яка могла задовольнити потреби різних категорій підприємців – від дрібних торговців до об'єднань монополістичного типу.

Проте подальший розвиток банківської справи в умовах вільного ринку та конкуренції був обірваний, так і не досягнувши європейського рівня. На 1917 р. банки стають установами зосередження фінансових потоків, головною силою економіки країни, а тому гасло нових претендентів на владу – «Націоналізація банків!» – було необхідним підґрунтям становлення нової соціально-політичної формації.

Джерела та література

1. Schulze-Gaevernitz G. «Чужие деньги» / G. Schulze-Gaevernitz // Банковая энциклопедия / Под ред. Л. Н. Яснопольского. Т. 1. Коммерческие банки. – К.: Типография 2-й артели, 1914. – С. 17–22.
2. Бессолицын А. А. История российского предпринимательства / А. А. Бессолицын. 2-е изд., исправ., дораб. – М.: Маркет ДС, 2010. – 280 с.
3. Москалюк М. М. Загальний нарис промислового розвитку України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / М. М. Москалюк. – Тернопіль: Вид-во Тернопільського національного університету ім. В. Гнатюка, 2007. – 257 с.
4. Погребинская В. А. Социально-экономические проблемы России второй половины ХІХ – начала ХХ века / В. А. Погребинская. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 209 с.
5. Отчет уполномоченных X съезда горнопромышленников юга России по ходатайствам съезда о нуждах каменноугольной промышленности Донецкого бассейна и слезаводской промышленности. – Харьков: Тип. Каплана и Бирюкова, 1886. – [разд. паг.].
6. Гольденвейзер А. А. Зачатки банкового дела / А. А. Гольденвейзер // Банковая энциклопедия / Под ред. Л. Н. Яснопольского. Т. 1. Коммерческие банки. – К.: Типография 2-й артели, 1914. – С. 23–32.
7. Яснопольский Л. Н. Зачатки коммерческого банкового кредита в России / Л. Н. Яснопольский // Банковая энциклопедия / Под ред. Л. Н. Яснопольского. Т. 1. Коммерческие банки. – К.: Типография 2-й артели, 1914. – С. 269–282.

8. Боголепов М. И. Государственный банк и коммерческий кредит / М. И. Боголепов // Банковая энциклопедия / Под ред. Л. Н. Яснопольского. Т. 1. Коммерческие банки. – К.: Типография 2-й артели, 1914. – С. 283–330.
9. Государственный банк. Его современное устройство и коммерческие операции // Банковая энциклопедия / Под ред. Л. Н. Яснопольского. Т. 1. Коммерческие банки. – К.: Типография 2-й артели, 1914. – С. 331–370.
10. Берлин П. А. Русская буржуазия в старое и новое время / П. А. Берлин. – М.: Книга, 1922. – 321 с.
11. Шапкин И. Н. Из истории лоббизма в России. Представительские организации российского капитала во второй половине XIX – начале XX веков / И. Н. Шапкин. – М.: МАЭП, 1999. – 200 с.
12. Шепелев Л. Е. Акционерные коммерческие банки в годы Первой мировой войны / Л. Е. Шепелев // Исторические записки. – Т. 73. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С. 156–193.
13. Сущенко В. А. Предпринимательство на трех этапах российской модернизации (вторая половина XIX – XX век) / В. А. Сущенко. – Ростов н/Д.: Изд-во Ростов. ун-та, 2000. – 160 с.
14. Бовыкин В. И. Формирование финансового капитала в России (конец XIX в. – 1908 г.) / В. И. Бовыкин. – М.: Наука, 1984. – 287 с.
15. Ляшенко В. Г. История предпринимательства в Украине / В. Г. Ляшенко. – Донецк: ДИЭХП, 1998. – 146 с.
16. Ананьич Б. В. Банкирские дома в России (1860–1914 гг.). Очерки истории частного предпринимательства / Б. В. Ананьич. – Л.: Наука, 1991. – 199 с.
17. Бовыкин В. И. Банки и военная промышленность России накануне Первой мировой войны / В. И. Бовыкин // Исторические записки. – Т. 64. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – С. 82–135.
18. Держархів Харківської обл., ф. 3, оп. 282, спр. 894, 15 арк.
19. Яснопольский Н. Экономическая будущность юга России / Н. Яснопольский // Отечественные записки. – 1871. – № 7 (июль). – С. 70 – 120.
20. Труды III съезда углепромышленников. – Харьков, 1878. – 312 с.
21. Харьков, 6 декабря // Донские областные ведомости. – 1910. – № 264 (9 дек.). – С. 2.
22. Горнозаводское дело в минувшем году // Горный журнал – 1875. – Т. 1. – С. 1–39.
23. Шепелев Л. Е. Акционерные компании в России / Л. Е. Шепелев. – Л.: Наука, 1973. – 347 с.
24. Просьбин С. А. Торгово-промышленный сборник. Свод действующих узаконений по части промышленности и торговли / С. А. Просьбин. – СПб.: Книгоизд-во Ф. И. Митюрникова, 1907. – 416 с.
25. История предпринимательства в России. – Кн. 2. Вторая половина XIX – начало XX века. – М.: РОССПЭН, 1999. – 575 с.
26. Белов В. Д. А. К. Алчевский (1835 – 1901) / В. Д. Белов. – М.: Печатня А. И. Снегиревой, 1903. – 21 с.
27. Антонов С. Взаимный кредит за 1907 – 1911 гг. / С. Антонов // Промышленность и торговля. – 1911. – № 23. – С. 475–478.
28. Общество взаимного кредита горнопромышленников юга России // Южно-русский горный листок. – 1881. – № 9. – С. 133–135.
29. Фомин П. И. Горная и горнозаводская промышленность Юга России: в 2 т. / П. И. Фомин. – Т. 2. История горной и горнозаводской промышленности Юга России от восьмидесятых годов прошлого века до войны 1914 года. – Х.: Хоз-во Донбасса, 1924. – 202 с.
30. В банк горнопромышленников // Южный край. – 1917. – № 13904 (28 фев.). – С. 6.
31. Лившин Я. И. «Представительные» организации крупной буржуазии в России в конце XIX – начале XX вв. / Я. И. Лившин // История СССР. – 1959. – № 2. – С. 95–117.
32. Лившин Я. И. Монополии в экономике России (Экономические организации и политика монополистического капитала) / Я. И. Лившин. – М.: Изд-во соц.-экон. лит.-ры, 1961. – 448 с.
33. Ганелин Р. Ш. Предпринимательские организации в Петрограде в 1917 г. К истории буржуазной контрреволюции / Р. Ш. Ганелин, Л. Е. Шепелев // Октябрьское вооруженное восстание в Петрограде. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1957. – С. 259–317.
34. ЦДІА в м. Києві, ф. 2161, оп. 1, спр. 239, 39 арк.
35. ЦДІА в м. Києві, ф. 2161, оп. 1, спр. 272, 53 арк.
36. Лурье Е. С. Организация и организации торгово-промышленных интересов в России / Е. С. Лурье. – СПб.: Изд. СПб. политехн. ин-та Императора Петра Великого, 1913. – 191 с.
37. Торгово-промышленный мир России: литературно-экономический, финансовый, торгово-промышленный и статистический обзор. Иллюстрированный ежегодник / Под ред. Е. В. Михальского. – Ч. 2. – Петроград: «Сириус», 1916. – 82 с.
38. Боханов А. Н. Биржевая пресса России / А. Н. Боханов // История СССР. – 1980. – № 2 (март – апрель). – С. 134–145.

Шандра И. А. Развитие банковского дела и его организационных форм в Украине (вторая половина XIX – начало XX вв.)

В статье рассматривается развитие банковского дела на территории украинских губерний в условиях развития капиталистической экономики во второй половине XIX – начале XX вв., характеризуется деятельность представительских организаций банкиров.

Ключевые слова: банк, Государственный банк, акционерный банк, общество взаимного кредита, Съезды представителей акционерных коммерческих банков.

Shandra I. A. The development of banking and its organizational forms in Ukraine (the second part of the XIX century till the early XX century)

The article tells us about the development of banking in the territory of Ukrainian provinces in conditions of development the capitalistic economics from the second part of the XIX century till the early XX century, the activity of representative organizations of bankers is characterized.

Keywords: bank, National bank, bank of shares, Society of Mutual Credit, Congresses of representatives of shareholders bank.